

κάφος, θεατρογράφος, κριτικός, αφράστρια και συγγραφέας παις λογοτεχνίας, κόρη του λογιού εκδότη Στυλ. Μ. Αλεξίου*, αδελτήρ Έλλης Αλεξίου* και του τέρη Αλεξίου*, σύζυγος σε πρώ-άμο (1911) του Νίκου Καζαντζά-και σε δεύτερο του Μάρκου έρη*. Σπούδασε σε γαλλικό σχο-λλά, αλλά τη γενικότερη μόρφωσή πήρε από το οικογενειακό της βάλλον. Ήδη από το 1906 άρχι-να δημοσιεύει ποιήματα και με-

υγγραφέας Γαλάτεια Καζαντζάκη, ο του Ευάγγ. Ιωαννίδη (Αθήνα, λογι Έλλης Αλεξίου).

ράσεις της με το ψευδώνυμο da Kastro. Το 1909 δημοσιεύ-στο περιοδικό Ο Νουμάς τη νου-α Ridi Pagliaccio (με το πατρι-της όνομα Γαλάτεια Αλεξίου), για οποία έγραψε κριτική σε επόμε-τεύχος του περιοδικού ο Νίκος ζαντζάκης με το ψευδώνυμο μα Νιρβαμή. Λίγο πριν και μετά γάμο της με το Νίκο Καζαντζάκη, ι κράτησε 13 χρόνια, χρησιμο-ύσε το ψευδώνυμο Πετρούλα λορειπη. Η κριτική της για τον i. Καβάφη* (Ο Νουμάς, 1910) μήθηκε ως μία από τις πιο πρώ-ι αναγνωρίσεις του Αλεξανδρι-ι ποιητή από τους ελλαδικούς γραφείς. Από τότε παρουσίασε συνεχή δραστηριότητα σε όλους ις τομείς με τους οποίους κατα-στηκε, δημοσιεύοντας στα πιο όλογα περιοδικά: Νέα Ζωή (1910, 11 - 13, 1914), Δελτίο του Εκπαι-πικού Ομίλου (1913), Γράμματα 13, 1915 - 16), Μαύρος Γάτος (19), Αναγέννηση (1928) κ.ά.

πό το 1914, οπότε εξέδωσε το ύτο (από τα πέντε) της αναγνω-ιτάριο για την ΣΤ' τάξη του Δη-ρικού με τίτλο Η μεγάλη Ελλάς, ισε να υπογράψει ως Γαλάτεια ζαντζάκη, διατηρώντας το επώ-μο αυτό και μετά το διαζυγίο της ο το Νίκο Καζαντζάκη.

Ήδη το 1911 είχε ανεβεί από το πικό Θέατρο έργο της Καζαντζά-

κη, το τρίπρακτο δράμα Με κάθε θυ-σία. Ωστόσο κορυφαίο θεατρικό της έργο πρέπει να θεωρηθεί το Ενά το πλοίο ταξιδεύει, που ανέβασε και σκηνοθέτησε στο Εθνικό Θέατρο ο Φώτος Πολίτης* το 1933. Το 1928 η Καζαντζάκη μετέφρασε τον Μάρ-μπα Αγγελή του Παναίτ Ισρατί* και παρουσίαζεται ως υπεύθυνη της ύλης στο Δελτίο της Εργατικής Βοή-θειας, δημοσιογραφικό όργανο που υποστηριζόταν από το Κομμουνιστι-κό Κόμμα, όπως επίσης και του πε-ριοδικού Πρωτοπόροι, στο οποίο το 1931 ήταν αρχιουντάκτρια. Στους Πρωτοπόρους και στη συνέχεια τους, στους Νέους Πρωτοπόρους δημοσίευσε διηγήματά της και με-ταφράσεις, παίρνοντας επίσης ενεργό μέρος και στη σύνταξη. Την ίδια εποχή εξέδωσε τα διηγήματά της 11 π.μ. - 1 μ.μ. (1927) και τα μυθι-στορήματα Γυναίκες (1933) και Άν-τρες (1934). Πρέπει επίσης να μνημονευθούν και τα άρθρα της Γαλάτειας Καζαντζάκη στην εφημε-ρίδα Ελεύθερη Γνώμη για τα γενικό-τερα προβλήματα που θίγει, όπως «Η ωραία γυναίκα είναι έξυπνη», «Για λόγους τιμής» και η έρευνά της στα εργοστάσια, σε 20 συνέ-χσεις, με τίτλο «Εκεί που εργάζεται η σημερινή Ελληνισ».

Το Μάρτιο του 1938 η Καζαντζά-κη συνελήφθη από τη δικτατορία του Μεταξά* για παράνομη δράση στο φοιτητικό χώρο και της απαγο-ρεύτηκε να δημοσιεύει ενυπόγρα-φα. Στην Κατοχή δημοσίευσε ένα διηγημά της στο περιοδικό Καλλιτε-χνικά Νέα και μετά την Απελευθέρ-ωση συνεργάστηκε με το περιοδι-κό Ελεύθερα Γράμματα, ενώ απολύ-θηκε από τη δουλειά της στη βιβλιο-θήκη του Δήμου Αθηναίων για λό-γους κοινωνικών φρονημάτων. Το 1952 δημοσίευσε τα διηγήματά της Κρίσιμες στιγμές και το 1957 το μυ-θιστόρημα Άνθρωποι και υπεράν-θρωποι, που αναφέρεται στο Νίκο Καζαντζάκη. Τον επόμενο χρόνο κυκλοφόρησαν σε έναν τόμο τα θε-ατρικά της έργα, (8 μονόπρακτα και 9 μεγάλα), με τίτλο Αυλαία. Πέθανε στις 17 Νοεμβρ. 1962 μετά τον τραυματισμό της σε αυτοκινητιστικό δυστύχημα.

Το έργο της Γαλάτειας Καζαντζά-κη διακρίνεται στο σύνολό του για τον κοινωνικό του προβληματισμό, τις ανθρωπιστικές τάσεις και τη ρεα-λιστική μορφή. Σε μεγάλο βαθμό την απασχολούν τα θέματα της κα-ταπίεσης της γυναίκας, τόσο από την κοινωνία όσο και από το άλλο φύλο, ενώ ο ταξικός χαρακτήρας των συγκρούσεων περνάει σε δεύ-τερο στρώμα. Δε λείπουν, ωστόσο, από το έργο της ατομικά προβλήμα-τα, όπως η μοναξιά, η στέρση, η ματαιότητα και τα συναφή, με απο-τέλεσμα να διαβάζεται και σήμερα επειδή αποδίδει την εποχή του και την ατμόσφαιρά της.

ΑΛΕΞ. ΑΡΓΥΡΙΟΥ

Καζαντζάκης, Νίκος

(Ηράκλειο, 1883 - Φράμπουργκ Γερμανίας, 1957). Ποιητής και πεζογράφος από τους σημαντικότερους της νεότερης Ελλάδας. Δυο φορές, κατά την παιδική και τη νεανική ηλικία, έφαγε το μικρό ψωμί της προσφυγιάς: τη μια στον Πειραιά (1889), την άλλη στη Νάξο (1897 - 99). Στη Νάξο φοίτησε στο μοναστικό Γαλλικό Κολ-λέγιο του Τιμίου Σταυρού. Στο ξένο σχολείο το προσφυγικόπουλο από την Κρήτη εισάγει ξαφνικά σε άγνω-στο κόσμο, μαθαίνει τη γαλλική και την ιταλική γλώσσα και αφομοιώνει τα πρώτα στοιχεία του δυτικού πολι-τισμού. Όταν στα 1899, ο νεαρός Καζαντζάκης γυρίζει στο Ηράκλειο για να συνεχίσει τις γυμνασιακές του σπουδές, έχει ήδη συλλάβει την ιδέα ότι ο πατροπαράδοτος ηρωι-σμός μπορεί να υψωθεί στη σφαίρα του πνεύματος: έχει μάλιστα κυρι-ευθεί από την ιδέα του ατομικού προορισμού του. Να γίνει άξιος της Κρήτης! Οι πανεπιστημιακές σπου-δές του στη Νομική Σχολή, στην Αθήνα, μέλλουν να γίνουν καινούρ-για αφετηρία για την πλατύτερη και ουσιαστική αυτοπαιδεία του.

Ο πρώτος μεγάλος μυσταγωγός που στο διδαγμά του ο ποιητής της νέας Οδύσσειας στάθηκε πιστός ως το τέλος είναι ο Νίτσε*. Η γνωριμία του με τη φιλοσοφία του Νίτσε γίνε-ται πληρέστερη όταν ο Καζαντζά-κης παρεπιδημεί στο Παρίσι (1907 - 9) για μεταπτυχιακές σπουδές. Τα χρόνια εκείνα του Παρισιού θα απο-βούν τα αποφασιστικότερα της ζω-ής του, επειδή τότε συλλάβει όλα σχεδόν τα στοιχεία που θα εναρμο-νίσει αργότερα στην Ασκητική του. Σε μια διατριβή επί υφηγεσία με τον τίτλο Ο Φρειδερίκος Νίτσε εν τη φι-λοσοφία του δικαίου και της πολι-τείας (1909), ο Καζαντζάκης έχει εκθέσει μεθοδικά ορισμένες από τις ιδέες του Νίτσε. Αλλά αν οι ιδέες αυτές είναι ανατρεπτικές, τούτο οφείλεται ίσα-ίσα στον πόθο του φιλοσόφου να δημιουργήσει από το Μηδέν ένα νέο Μύθο. Ο Καζα-ντζάκης πρόβησε και αυτός να συλ-λάβει μία καινούργια μεταφυσική ερμηνεία του κόσμου, να προτείνει μια νέα ηθική, με άλλα λόγια, να ιδρύσει μια νέα θρησκεία.

Δεύτερος μυσταγωγός του Καζα-ντζάκη στάθηκε ο Γάλλος φιλόσο-φος Ανρί Μπερξόν*, που τον παρα-κολούθησε να διδάσκει στο Κολλέ-γιο της Γαλλίας. Σε ένα μελετήμα-το, με τον τίτλο "Henri Bergson", που δημοσιεύτηκε στο Δελτίο του Εκπαιδευτικού Ομίλου (1912), ο Κα-ζαντζάκης, βάζοντας προφανώς σε τάξη τις ωπές γνώσεις του, συνο-ψίζει τα πρόσθετα διδάγματα που παρέλαβε από το Παρίσι. Από τα δι-δάγματα αυτά πηγάζει κατά μέγα μέρος η κοσμοθεωρία της ηθικής φιλοσοφίας του, και μάλιστα το όρα-μα του Αγωνιζόμενου Θεού που θα συναντήσουμε αργότερα στην Ασκη-

τική και που δεν είναι άλλο παρά η «ζωική ορμή» της Δημιουργικής Εξέ-λιξης του Μπερξόν.

Στις πηγές του στοχασμού του Καζαντζάκη διακρίνουμε και μίαν άλλη καταβολή, μικρότερης σημα-σίας αυτή: τη βιταλιστική θεωρία του Αμερικανού ψυχολόγου Ουίλλιαμ Τζαιμς*. Κατά τη θεωρία αυτή, το προσωπικό βίωμα, η ατομική αλή-θεια έχουν μεγαλύτερο κύρος από τη λογική γνώση. Όταν ο Καζαντζά-κης γράφει πως οι άνθρωποι που αφήκαν βαθύτερα τα αχνάρια τους στην ψυχή του είναι ο Όμηρος*, ο Βούδας*, ο Νίτσε, ο Μπερξόν και ο Ζορμπάς, το όνομα του τελευταίου μπορούμε να το αντικαταστήσουμε με του Ουίλλιαμ Τζαιμς. Ο τύπος του Αλέξη Ζορμπά είναι η προσωπο-ποίηση της βιταλιστικής θεωρίας του Τζαιμς.

Ο Καζαντζάκης δεν υπήρξε εφευ-ρέτης των ιδεών του. Τις συνέλεξε από επιφανείς διδασκάλους του και-ρού του και από μυσταγωγούς του παρελθόντος. Στη συνειδήσή του δεν γκρεμίστηκαν τα παλαιά είδωλα ύστερα από μεθοδική αμφισβήτηση. Συνέπεια αυτών των περιστάσεων υπήρξαν οι αντιφάσεις και οι παλινω-δίες του, ως την ώρα που αποκρυ-στάλλωσε μια προσωπική κοσμοθεω-ρία, κι ας είναι και τούτη ένα αμά-γμα. Το 1914, ο Καζαντζάκης γνω-ρίζεται και συνδέεται με τον ομηλι-κό του Άγγελο Σικελιανό*. Ο μου-σόληπτος ποιητής δεν ήταν ξένος προς τα πνευματικά ρεύματα του καιρού του, είχε μάλιστα αναδειχτεί ανανεωτής του λυρικού λόγου στον τόπο μας. Το παράδειγμα του Σικε-λιανού, που έμεινε αμετακίνητος στην ελληνική παράδοση, φρονημά-στην τον Καζαντζάκη και έτσι ο πλά-νης στον κόσμο των ιδεών ξαναβρι-σκει τις ρίζες του. Ο Καζαντζάκης ως λογοτέχνης είχε ήδη στο ενεργητικό του μερικά έργα (Όφρις και κρίνο, Ξημερώνει, Ο πρωτομάστο-ρας κ.ά.).

Η περίοδος 1916 - 18, παρά τον Εθνικό Διχασμό και τη συμφορά του Α' Παγκόσμιου Πολέμου, αποδει-χτηκε εξίσου γόνιμη για τον Καζα-ντζάκη. Κατά την περίοδο αυτή σχε-διάζει τις τραγωδίες Οδυσσέας, Νι-κηφόρος Φωκάς και Χριστός, που η συγγραφή τους μέλλει να ολοκλη-ρωθεί τα αμέσως επόμενα χρόνια. Τα έτη 1917 - 20 επιφυλάσσουν στον Καζαντζάκη παραταίρες εμπει-ρίες. Στα 1917 βρίσκεται στην Πρα-στοβά της Μάνης με το Γιώργη Ζορμπά (τον Αλέξη Ζορμπά του μυ-θιστορήματος), προσπαθώντας να οργανώσει την εκμετάλλευση ενός λιγνιτωρυχείου που μέλλει να παρ-άγει καύσιμα για τις ανάγκες του Πο-λέμου. Το 1919 διορίζεται από τον Ελευθέριο Βενιζέλο* διευθυντής (και ύστερα από λίγο προάγεται σε γενικό διευθυντή) του νεοσύστατου Υπουργείου Περιθαλψής και συμμε-τέχει στον επαναπατρισμό και την

εγκατάσταση των Ελλήνων του Καυκάσου. Μετά την ήττα του Κόμματος των Φιλελευθέρων στις εκλογές, παραιτείται από το Υπουργείο (1920) και αρχίζει μιά περιήγηση σε χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Αυτή η περίοδος της ζωής του είναι από τις πιο σημαντικές, επειδή τότε α) προσχωρεί πρόσκαιρα στο βουδισμό και συγγράφει μια τραγωδία με τον τίτλο *Βούδας*, β) συνθέτει την *Ασκητική* του, γ) μυσείται στον κομμουνισμό, και δ) καταφεύγει προσωρινά στην Ασιάζη θητεύοντας στον εντόπιο άγιο Φραγκίσκο*, το *Φτωχούλη του Θεού*. Ο Βούδας, ο αρνητής της ζωής, ο καταλυτής της επιθυμίας, ο προφήτης της ανυπαρξίας, κυριέψαε τότε τον Καζαντζάκη και άφησε στο πνεύμα του πολλά από τα στοιχεία που εμφανίζονται στο τελικό του «Πιστεύω». Ο τρίτος προφήτης – ύστερα από το Χριστό και το Βούδα – που κατάκτησε τον Καζαντζάκη στάθηκε ο Λένιν*. Κατά τη διαμονή του στο Βερολίνο (1922 – 23) ο Καζαντζάκης προσχώρησε ψυχικά στην Κοινωνική Επανάσταση. Χωρίς την επιφοίτηση του Λένιν η *Ασκητική* (που ο Καζαντζάκης τη γράφει στο Βερολίνο από τα τέλη 1922 ως τις 20 Μαρτ. 1923) θα ήταν μια φιλοσοφική διατριβή και όχι ένα Πιστεύω. Κατά την *Ασκητική*, ο άνθρωπος οφείλει να «προετοιμαστεί», προτού ορμήσει στον προορισμό του. Έχει «χρέος», πρώτα πρώτα, να παραδεχτεί πως ο νους του δεν μπορεί να συλλάβει την ουσία των πραγμάτων παρά μόνο φαινόμενα, και μηδέν καν φαινόμενα, αλλά μερικές από τις σχέσεις τους. Το δεύτερο «χρέος» του είναι να αρνηθεί τα όρια του νου του, με ένα κίνημα της καρδιάς, που μάταια προσπαθεί και αυτή να ενωθεί με την αρχή των όντων: τέλος (τρίτο «χρέος»), να λευτερωθεί από την ελπίδα του να διαπεράσει το κοσμικό σκοτάδι που τον περιβάλλει. Τότε θα είναι «προετοιμασμένος» να οδεύσει προς την άβυσσο του αγνώστου, όπου караδοκει ο Θάνατος. Θα ξεκινήσει για την «πορεία» που του ανήκει επιστρατεύοντας όλες του τις δυνάμεις, ακολουθώντας την «αρχέγονη κραυγή» που τον σπρώχνει στον Ανήφορο και διευρύνοντας ολοένα τη συνείδησή του: από το εγώ στη φυλή, από τη φυλή στην ανθρωπότητα, και από την ανθρωπότητα σε ολόκληρη τη γη και το σύμπαν. Θα του φανερωθεί τότε ο Αόρατος που διαποτίζει την ύλη και τη λυτρώνει από την αδράνεια. Μετά την «πορεία» ακολουθεί η «πράξη» μέσα στην οποία διευκρινίζεται η σχέση Θεού και ανθρώπου, ανθρώπου και ανθρώπου, ανθρώπου και Φύσης.

Το 1924 ο Καζαντζάκης εγκαταλείπει τη Γερμανία και κατευθύνεται στην Ιταλία. Ύστερα από μια σύντομη διαμονή στη Νεάπολη, μια εξωτερική αφορμή τον φέρνει στην Ασ-

Νίκος Καζαντζάκης. Ποιητής και πεζογράφος από τους σημαντικότερους της νεότερης Ελλάδας (Αθήνα, Συλλογή Έλλης Αλεξίου).

σιζή, την πατρίδα του αγίου Φραγκίσκου. Όταν ύστερα από λίγο, ο Καζαντζάκης γύρισε στην ιδιαίτερη πατρίδα του (1924 – 25), επιχείρησε μια παράνομη πολιτική δράση. Ωστόσο δεν ευδοκίμησε ως επαναστάτης και δεν άργησε να καταφύγει ξανά στη λογοτεχνική δημιουργία.

Στα τέλη του 1924 ο Καζαντζάκης αποσύρεται σε ένα σπιτάκι, στο προάστιο του Ηρακλείου Γόρος, και βάζει μπροστά τη συγγραφή της τεράστιας εποποιίας *Οδύσσεια*. Η απόφαση του Καζαντζάκη να αφιερωθεί στην *Οδύσσεια* προϋποθέτει δύο παραιτήσεις: α) από την αναζήτηση του Θεού και β) από την πολιτική δράση. Τουτό δε σημαίνει ότι ο ποιητής θα περιπέσει σε μεταφυσικό λήθαργο: το ενάντιο η *Οδύσσεια* θα περιγράψει τη θεομαχία του και θα εικονογραφήσει την τελική κοσμοθεωρία του. Όσο για την πολιτική δράση, η εποποιία του απευθύνεται στον πολίτη και στην πολιτεία, αποτελεί επομένως πολιτική, κατά κυριολεξία, πράξη. Ο ποιητής είναι πάρα πολύ ψηλά τοποθετημένος για να υποταχθεί σε ένα κόμμα. Οφείλει να διατηρήσει ως το τέλος την αμεροληψία του, για να κρίνει τα ανθρώπινα ως Θεός, πέρα από το καλό και το κακό. Εδώ ακριβώς έγκειται η ειδοποιός διαφορά της επικής δημιουργίας του Καζαντζάκη, κατ' αντίθεση προς τη στρατευ-

μένη λογοτεχνία. Κατά τη διαμονή του στο Ηράκλειο (1924 – 25), ο ποιητής κατορθώνει να στήσει το σκαρί της εποποιίας του και να συγγράψει τις πρώτες έξι ραψωδίες. Οι υπόλοιπες ραψωδίες και οι αλληπάλληλες αναμορφώσεις του συνόλου θα τον απασχολήσουν (όχι αποκλειστικά) ως το Μάιο του 1938.

Μετά την ποιητική του εξόρμηση εγκαταλείπει την Κρήτη. Τον Οκτώβριο του 1925 φεύγει για τη Σοβιετική Ένωση ως απεσταλμένος μιας αθηναϊκής εφημερίδας. Τον επόμενο χρόνο, παίρνει διαζύγιο από την πρώτη του γυναίκα Γαλάτεια Καζαντζάκη* (πατρ. όν. Αλεξίου) και επιχειρεί νέα ταξίδια ως απεσταλμένος άλλης εφημερίδας. Παλαιστίνη, Κύπρος, Ισπανία, Ιταλία, Αίγυπτος και Σινά, ταξίδια αλληπάλληλα.

Οι εντυπώσεις του Καζαντζάκη από τα ταξίδια του, καθώς παρουσιάστηκαν στους διαδοχικούς τόμους της σειράς *Ταξιδεύοντας*, προσδιόρισαν αρχικά τη σχέση του με το ελληνικό αναγνωστικό κοινό και εμπόδιαν τη θέα, για κάμποσο καιρό, προς τις άλλες, τις αδρότερες δημιουργίες του.

Το έτος 1927 υπήρξε το γονιμότερο στη ζωή του Καζαντζάκη. Απομονωμένος στην Αίγινα, κατορθώνει να συγγράψει, μέσα σε τέσσερις μήνες, τις υπόλοιπες 18 ραψωδίες της *Οδύσσειας* (από Η - Ω), κάπου

20.000 στίχους! Η α' γραφή *Οδύσσειας* τελείωσε το Σεπτέμβριο του 1927, αλλά οι έξι επόμενες γραφές (αναμορφώσεις του κειμένου) απασχόλησαν τον Καζαντζάκη έντεκα χρόνια ακόμη. Το ποίημα υψώθηκε με τα γεγονότα της ής του και επηρεάστηκε από εξέλιξη του στοχασμού του.

Τα πιο αποφασιστικά γεγονότα κατά τη χρονική αυτή περίοδο (1927 - 38) υπήρξαν δύο νέα ταξίδια Ρωσία. Το ένα, τον Οκτώβριο - κέμβριο του 1927, όταν η Σοβιετική Κυβέρνηση κάλεσε τον Καζαντζάκη στις γιορτές για τα δεκαχρόνια Οκτωβριανής Επανάστασης: το άλλο, από τον Απρίλιο του 1928 ως τον Απρίλιο του 1929, όταν τότε και τότε χωρίς τον Παναίτη Ιστανδουκίμιασε να συνδεθεί με τη ρωσική πραγματικότητα και να αναλάβει κάποια δράση. Επίσης η μονή του στη Ρωσία συνδέεται με ένα σημαντικό γεγονός της πνευματικής του ζωής: τη σττροφή του στον ολικό μηδενισμό. Στις γραφές της *Οδύσσειας* που θα ακολουθήσουν, ο Καζαντζάκης υπερβαίνει την παλιά του αντίληψη, κτην οποία ο άνθρωπος υπακν στην «κραυγή της εποχής του» «αγωνιζόμενος», «σώζει» το Εθνα εφαρμόσει τη μηδενιστική κοσμοθεωρία του. Η β' γραφή, διαμόρφωσε οριστικά το μύθο *Οδύσσειας*, τελείωσε στις 3 Μαρτίου 1930 (στο Γκόττεσγκαμπν: νέα *Οδύσσεια* αρχίζει εκεί που λειώνει η *Οδύσσεια* του Ομήρου: νέος Οδυσσεάς είναι ένας ανήλικος, ένας ξεριζωμένος, και μάλλον ένας desperado. Αφού σκόπευσε τους μνηστήρες και ξανακέρδισε βασιλείο του ένωσε να πλανηθεί στην Ιθάκη. Διάλεξε μερικούς ντόπρους και σαλπάρησε για στερνό του ταξίδι. Άραξε στο νειο της Σπάρτης, ανέβηκε στην κοσμημένη πολιτεία, έκλεψε Ωραία Ελένη, και έβαλε πλήρη την Κρήτη. Στο μυηκό νησί, ο Ένος του ίδιου (παλιού συμπεμισή προς στα τείχη του Ιλ έχει σπασίσει. Ο Οδυσσεάς συνίσταται με τους βάρβαρους επίμεις που τον απειλούν. Το πατης Κνωσού καίγεται, η Ελένη γει με ένα βάρβαρο και απομνο στο νησί. Ο Οδυσσεάς κάνει πιγια την Αίγυπτο. Κοινωνική επσταση στη χώρα του Νείλου: Ο στοροκαταλυτής συντάσσεται τους επαναστάτες. Ύστερα τχωράει πολεμώντας προς τηνεδιά της Αφρικής και φτάνει με τ συντρόφους του στις πηγές Νείλου. Εκεί χτίζει τη δική του πτεία και γίνεται νομοθέτης παρνού κόσμου. Αλλά ένα σεισμόςζει τη γης και η πολιτεία κατντίζεται. Ο χαροκαμένος Οδυσσβαίνει τη στράτα μπροστά του κτο νότο. Στη μακρά οδοιπορία ανταμώνει τους μεγάλους αρχηγ

Νίκος Καζαντζάκης. Ποιητής και πεζογράφος από τους σημαντικότερους της νεότερης Ελλάδας (Αθήνα, Συλλογή Έλλης Αλεξίου).

σίση, την πατρίδα του αγίου Φραγκίσκου. Όταν ύστερα από λίγο, ο Καζαντζάκης γύρισε στην ιδιαίτερη πατρίδα του (1924 - 25), επιχείρησε μια παράνομη πολιτική δράση. Ωστόσο δεν ευδοκίμησε ως επαναστάτης και δεν άργησε να καταφύγει ξανά στη λογοτεχνική δημιουργία.

Στα τέλη του 1924 ο Καζαντζάκης αποσύρεται σε ένα σπιτάκι, στο προάσιο του Ηρακλείου Πόρος, και βάζει μπροστά τη συγγραφή της τεράστιας εποποιίας *Οδύσσεια*. Η απόφαση του Καζαντζάκη να αφιερωθεί στην *Οδύσσεια* προϋποθέτει δύο παραιτήσεις: α) από την αναζήτηση του Θεού και β) από την πολιτική δράση. Τούτο δε σημαίνει ότι ο ποιητής θα περιπέσει σε μεταφυσικό λήθαργο· το ενάντιο η *Οδύσσεια* θα περιγράψει τη θεομαχία του και θα εικονογραφήσει την τελική κοσμοθεωρία του. Όσο για την πολιτική δράση, η εποποιία του απευθύνεται στον πολίτη και στην πολιτεία, αποτελεί επομένως πολιτική, κατά κυριολεξία, πράξη. Ο ποιητής είναι πάρα πολύ ψηλά τοποθετημένος για να υποταχθεί σε ένα κόμμα. Οφείλει να διατηρήσει ως το τέλος την αμεροληψία του, για να κρίνει τα ανθρώπινα ως Θεός, πέρα από το καλό και το κακό. Εδώ ακριβώς έγκειται η ειδοποιός διαφορά της επικής δημιουργίας του Καζαντζάκη, κατ' αντίθεση προς τη στρατευ-

μένη λογοτεχνία. Κατά τη διαμονή του στο Ηράκλειο (1924 - 25), ο ποιητής κατορθώνει να στήσει το σκαρί της εποποιίας του και να συγγράψει τις πρώτες εξιραφωδίες. Οι υπόλοιπες ραψωδίες και οι αλληπάλληλες αναμορφώσεις του συνόλου θα τον απασχολήσουν (όχι αποκλειστικά) ως το Μάιο του 1938.

Μετά την ποιητική του εξόρμηση εγκαταλείπει την Κρήτη. Τον Οκτώβριο του 1925 φεύγει για τη Σοβιετική Ένωση ως απεσταλμένος μιας αθηναϊκής εφημερίδας. Τον επόμενο χρόνο, παίρνει διαζύγιο από την πρώτη του γυναίκα Γαλάτεια Καζαντζάκη* (πατρ. όν. Αλεξίου) και επιχειρεί νέα ταξίδια ως απεσταλμένος άλλης εφημερίδας, Παλαιστίνη, Κύπρος, Ισπανία, Ιταλία, Αίγυπτος και Σινά, ταξίδια αλλεπάλληλα.

Οι εντυπώσεις του Καζαντζάκη από τα ταξίδια του, καθώς παρουσιάστηκαν στους διαδοχικούς τόμους της σειράς *Ταξιδεύοντας*, προσδιόρισαν αρχικά τη σχέση του με το ελληνικό αναγνωστικό κοινό και εμπόδισαν τη θέα, για κάμποσο καιρό, προς τις άλλες, τις αδρότερες δημιουργίες του.

Το έτος 1927 υπήρξε το γονιμότερο στη ζωή του Καζαντζάκη. Απομονωμένος στην Αίγινα, κατορθώνει να συγγράψει, μέσα σε τέσσερις μήνες, τις υπόλοιπες 18 ραψωδίες της *Οδύσσειας* (από Η - Ω), κάπου

20.000 στίχους! Η α' γραφή της *Οδύσσειας* τελείωσε το Σεπτέμβριο του 1927, αλλά οι έξι επόμενες γραφές (αναμορφώσεις του κειμένου) απασχόλησαν τον Καζαντζάκη έντεκα χρόνια ακόμη. Το ποίημα συνυφάνθηκε με τα γεγονότα της ζωής του και επηρεάστηκε από την εξέλιξη του στοχασμού του.

Τα πιο αποφασιστικά γεγονότα κατά τη χρονική αυτή περίοδο (1927 - 38) υπήρξαν δύο νέα ταξίδια στη Ρωσία. Το ένα, τον Οκτώβριο - Δεκέμβριο του 1927, όταν η Σοβιετική Κυβέρνηση κάλεσε τον Καζαντζάκη στις γιορτές για τα δεκάχρονα της Οκτωβριανής Επανάστασης· το άλλο, από τον Απρίλιο του 1928 ως τον Απρίλιο του 1929, όταν τότε μαζί και τότε χωρίς τον Παναϊτή Ιστράτι* δοκίμασε να συνδεθεί με τη ρωσική πραγματικότητα και να αναλάβει επί τόπου κάποια δράση. Επίσης η διαμονή του στη Ρωσία συνδέεται με ένα σημαντικό γεγονός της πνευματικής του ζωής: τη στροφή του προς τον ολικό μηδενισμό. Στις γραφές της *Οδύσσειας* που θα ακολουθήσουν, ο Καζαντζάκης υπερβαιίνοντας την παλιά του αντίληψη, κατά την οποία ο άνθρωπος υπακούει στην «κραυγή της εποχής του» και, «αγωνιζόμενος», «σώζει» το Θεό, θα εφαρμόσει τη μηδενιστική κοσμοθεωρία του. Η β' γραφή, που διαμόρφωσε οριστικά το μύθο της *Οδύσσειας*, τελείωσε στις 3 Μαρτίου 1930 (στο Γκόττεσγκαμπ). Η νέα *Οδύσσεια* αρχίζει εκεί που τελειώνει η *Οδύσσεια* του Ομήρου. Ο νέος Οδυσσεύς είναι ένας αντάρτης, ένας ξεριζωμένος, και μάλιστα ένας *desperado*. Αφού σκότωσε τους μνηστήρες και ξανακέρδισε το βασίλειό του έτοιμος να πλαντάξει στην Ιθάκη. Διάλεξε μερικούς συντρόφους και σαλπάρησε για το στερνό του ταξίδι. Άραξε στο επίγειο της Σπάρτης, ανέβηκε στην Ξακουσιμένη πολιτεία, έκλεψε την Ωραία Ελένη, και έβαλε πλώρη για την Κρήτη. Στο μυθικό νησί, ο θρόνος του Ιδομενέα (παλιού συμπολεμιστή μπρος στα τείχη του Ιλίου) έχει σαπίσει. Ο Οδυσσεύς συντάσσεται με τους βάρβαρους επιδρομείς που τον απειλούν. Το παλάτι της Κνωσού καιγεται, η Ελένη σμίγει με ένα βάρβαρο και απομένει στο νησί. Ο Οδυσσεύς κάνει πανιά για την Αίγυπτο. Κοινωνική επανάσταση στη χώρα του Νείλου: Ο καστροκαταλυτής συντάσσεται με τους επαναστάτες. Ύστερα προχωράει πολεμώντας προς την καρδιά της Αφρικής και φτάνει με τους συντρόφους του στις πηγές του Νείλου. Εκεί χτίζει τη δική του πολιτεία και γίνεται νομοθέτης παρθένου κόσμου. Αλλά ένα σεισμός σκίζει τη γη και η πολιτεία καταποντίζεται. Ο χαροκαμένος Οδυσσεύς βάζει τη στρατά μπροστά του κατά το νότο. Στη μακρά οδοπορία του ανταμώνει τους μεγάλους αρχηγούς

που έφεραν στους ανθρώπους μια καινούργια θρησκεία, μια χίμαιρα, μια νέα κοσμοθεωρία – τα αρχέτυπα του Άμλετ, του Δον Κιχώτη, του Φάουστ, του Ομήρου, του Βούδα, του Χριστού*, του Λένιν (υπό άλλα ονόματα, φυσικά). Αναμετρείται μαζί τους σε μακρούς διαλόγους, και συνεχίζει την πορεία του. Φτάνει στα άκρα της Αφρικής, σκαρώνει το στερνό του καράβι και σαλπάρει για το άγνωστο. Περνάει την Παγωμένη Θάλασσα, ναυαγεί, πλένει στεριά όπου κατοικούν οι άγριοι κυνηγοί της φώκιας. Όταν ανοίγει ο καιρός, μαστορεύει μια πλωτή από τομάρι φώκιας και ξαναπαίρνει το πέλαγο. Ενώ λάμνει κατά τον αβασίλευτο ήλιο, έρχεται ο Χάρος και καθίζει αντίκρυ του. Είναι απαράλλακτος με τον πολυπλόκτο. Χαμογελούν ο ένας στον άλλο, κι αρμενίζουν αμίλητοι. Ένα παγόβουνο προβάλλει ξάφνου από την πάχνη, συντρίβει την πλωτή· ο Οδυσσεύς προφταίνει να σκαρφλώσει απάνω του. Έχει φτάσει πια στην ερημιά του Νότιου Πόλου. Το τέλος του είναι κοντά. Αποχαιρετά τις πέντε αισθήσεις του, κι ανακαλεί όλους τους ανθρώπους που αγάπησε: το παγόβουνο γεμίζει από ίκκιους. Ο μελλοθάνατος τους υποδέχεται με συγκίνηση, σηκώνει το χέρι, δίνει με ατρόμητη φωνή το σημάδι του τελικού μισεμού: «Όρτσα παιδιά, και πρώμο φύσηξε του Χάρου το αγεράκι!».

Η τεράστια εποποιΐα της νέας Οδύσσειας ισοδυναμεί με ένα βουνο χαλάσματα. Ο κύκλος που είχε ανοίξει ο Όμηρος κλείνεται από τον Καζαντζάκη. Ο κύκλος εδώ σημαίνει το μηδέν. Όλες οι αξίες που κατεργάστηκε ο ελληνισμός, από την ώρα που ο Όμηρος στερέωσε τη μορφή των Ολυμπίων, και που συμπλήρωσε ο χριστιανισμός με το κήρυγμα της αγάπης και της υποσχέση της αιώνιας ζωής, όλες βουλιάζουν στα φρένα του νέου Οδυσσεά. Ο Οδυσσεύς δεν ελπίζει τίποτα, δε φοβάται τίποτα, είναι καλύτερο!

Ο Καζαντζάκης, μετά τη β' γραφή της Οδύσσειας δεν αναπαύεται. Κύρια έγνοια του θα εξακολουθήσει να είναι η επεξεργασία του ποιήματος. Αλλά, από γραφή σε γραφή, θα παρεμβληθούν επιβλητικές δημιουργίες. Ενώ βρίσκεται ακόμη στο Γκόττεσγκαμπ, γράφει τον *Τόντα Ράμπα* (1930), μυθιστορηματικό απολογισμό των ρωσικών βιωμάτων του, και την *Ιστορία της Ρωσικής Λογοτεχνίας*. Ύστερα μεταίκοι στη Μεσημβρινή Γαλλία, επιστρέφει για λίγο στο Ηράκλειο και ξαναγυρίζει στο Γκόττεσγκαμπ για να αφιερωθεί στη γ' γραφή της Οδύσσειας. Το 1932 χάνει τη μητέρα του και το Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου χάνει και τον πατέρα του. Γυρίζει στην Ελλάδα και εγκαθίσταται στην Αίγινα. Στην Αίγινα συμπληρώνει τη μετάφραση

της *Θείας Κωμωδίας* του Δάντη*, και αφιερώνεται στη δ' γραφή της Οδύσσειας. Το 1935 ταξιδεύει στην Ιαπωνία - Κίνα, από όπου θα προέλθει ο *Βραχόκηπος*, ένα σχεδόν αυτοβιογραφικό μυθιστόρημα, και τον ίδιο χρόνο επεξεργάζεται πάλι την Οδύσσεια (ε' γραφή). Το 1936 μεταφράζει το *Φάουστ* του Γκαίτε*, και ταξιδεύει στη σπαρασομένη από τον εμφύλιο πόλεμο Ισπανία, ως απεσταλμένος της αθηναϊκής εφημερίδας *Καθημερινή*: ένα καινούργιο *Ταξιδεύοντας* θα γεννηθεί και από τούτη την περιπέτεια. Το 1937 αφιερώνεται στην στ' γραφή της Οδύσσειας και τη συγγραφή της τραγωδίας *Μέλισσα*, το 1938 στην τελευταία γραφή και έκδοση της Οδύσσειας! Ένας άθλος που είχε κρατήσει δεκατρία χρόνια τερματίζεται.

Όταν το 1940 ξεσπάει ο Ελληνοϊταλικός πόλεμος, ο Καζαντζάκης για να αποτρέψει τους κινδύνους που απειλούν το ύφος της ζωής του, συγκεντρώνεται με πείσμα στη λογοτεχνική δημιουργία του. Τότε συγγράφει το *Βίο και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά*, κήρυγμα διονυσιακού έρωτα της ζωής. Αμέσως μετά το *Ζορμπά*, τα δύσκολα χρόνια της Κατοχής, ο Καζαντζάκης βάζει μπροστά τη μετάφραση των ομηρικών επών, της *Ιλιάδας* και της *Οδύσσειας* με τη συνεργασία του Ι.Θ. Κακριδή*. Το 1943 - 44, γράφει τις εθνικές τραγωδίες *Καποδίστριας* και *Κωνσταντίνος Παλαιολόγος*.

Το 1945 συμμετέχει για λίγο στην κυβέρνηση Θεμιστοκλή Σοφούλη* ως υπουργός άνευ χαρτοφυλακίου. Τον ίδιο χρόνο παντρεύεται με την Ελένη Σαμίου.

Το 1946 φεύγει για την Αγγλία, καλεσμένος από το Βρετανικό Συμβούλιο. Ακολουθεί η πρόσκαιρη διαμονή του στο Παρίσι, ο διορισμός του ως φιλολογικού συμβούλου στην Unesco, και η τελική εγκατάστασή του στην Αντίμη. Τα χρόνια αυτά, και ίσαμε το θάνατό του, χαρακτηρίζονται από δημιουργικό περετά. Τότε γράφονται τα μυθιστορήματα: *Ο Χριστός ξανασταυρώνεται*, *Καπετάν Μιχάλης*, ο *Φτωχούλης του Θεού*, *Οι αδερφοφάδες*, *Αναφορά στο Γκρέκο*. Και τα δράματα: *Σόδομα και Γόμορρα*, *Κούρος*, *Χριστόφορος Κολόμβος* (1948 - 49). Στο *Χριστό ξανασταυρώνεται* (1948), ο Καζαντζάκης ζωγράφισε μια τοιχογραφία όπου έριξε όσα έπιασε το μάτι του από το χοντρό λαό, πότε τον κολασμένο και πότε το μάρτυρα, διασύροντας με ανεπιείκεια τους φαύλους και προσβάλλοντας πάνω στο ανόσιο πλήθος τους μιαν αθά μορφή, τον καινούργιο Εμμανουήλ. Στον τύπο του, εφάρμοσε τα πορίσματα της νεότερης ψυχολογίας, σύμφωνα με τα οποία ο μίμος (ηθοποιός) κυριεύεται κάποτε από το πρόσωπο που υποδύεται, ακόμη και αν τρέχει στο θάνατό του. Στον *Καπετάν Μι-*

χάλη (1949 - 50), ο Καζαντζάκης «μάχεται ν' αναστήσει το Ηράκλειο της παιδικής του ηλικίας», ξαφνιασμένος και ο ίδιος από όσα είχε θησαυρίσει, ως άνθρωπος προορισμένος από το φυσικό του να απθανατίζει τις εφήμερες όψεις του κόσμου. Στον *Τελευταίο πειρασμό* (1950 - 51), ο Καζαντζάκης μυθοποίησε τον αγώνα του Θεανθρώπου να νικήσει την ανθρώπινη φύση του για να αφιερωθεί στο θεϊκό του προορισμό, και στο *Φτωχούλη του Θεού* (1952 - 53) περιέγραψε τον αυτοβασανισμό και τις εκστάσεις του Αγίου Φραγκίσκου από την ένωση του με το Θεό. Τέλος με τους *Αδερφοφάδες* (1954) έστειλε στην Ελλάδα, που σπαρασόταν από τον εμφύλιο πόλεμο, ένα μήνυμα αδελφότητας και ανεκτικότητας, μολονότι ο παπα-Γιάνναρος, ο ήρωας του μυθιστορημάτων, παρουσιάζεται περισσότερο ως προφήτης αποκαρδιωμένος από τους ανθρώπους παρά ως Καλός Ποιμήν.

Η *Αναφορά στον Γρέκο*, που δημοσιεύτηκε το 1961, είναι η ποιητική αυτοβιογραφία του Καζαντζάκη. Ο ίδιος τη χαρακτηρίζει «αναφορά στρατιώτη σε στρατηγό», ακριβέστερα όμως θα τη λέγαμε «ποίηση και αλήθεια» της ζωής του.

Η μυθιστορηματική παραγωγή του Καζαντζάκη προκάλεσε ποικίλες αντιδράσεις και συσώρευσε πολλές εσφαλμένες κρίσεις για το πρόσωπό του. Από τη μια μεριά η παρανόηση του αναγνωστικού κοινού, που τον γνωρίζει κυρίως από τα μυθιστορήματά του και, κατά συνέπεια τον θεωρεί συγγραφέα φιλάνθρωπο και ζηλωτή της κοινωνικής δικαιοσύνης, από την άλλη η επιφυλακτικότητα των Ελλήνων συναδέλφων του, που τον κατηγορήσαν ότι «παραβιάζει» τους νόμους της τέχνης και απέδωσαν την παγκόσμια επιτυχία του στα «αριστερά» του φρονήματα ή σε άλλες αιτίες. Και σαν να μην ήταν αρκετά όλα αυτά, δυο Εκκλησίες, η Ορθόδοξη και η Καθολική, θέλησαν το διαγμό του. Ο Καζαντζάκης έμεινε άταραχος μπροστά στα αντιφατικά επακόλουθα της δόξας, και εξακολουθούσε να θεωρεί την Οδύσσεια ως το κύριο έργο της ζωής του. Είναι χαρακτηριστικό ότι στην *Αναφορά στον Γρέκο* δεν προωθεί την αυτοβιογραφία του μετά το 1938, αποσιωπώντας τόσο τα μεταγενέστερα συμβάντα όσο και τις νεότερες δημιουργίες του. Σε ένα από τα τετράδια που βρέθηκαν στα υπάρχοντά του υπάρχει η αναγραφή: «Πάρεργα (ακολουθούν οι τίτλοι των περισσότερων συγγραμμάτων του). ΟΒΡΑ (δηλαδή Έργο): Οδύσσεια».

Το 1957 επισκέπτεται, μαζί με τη δεύτερη γυναίκα του Ελένη Καζαντζάκη, την Κίνα προσκαλεσμένος της κινεζικής κυβέρνησης. Επιστρέφοντας στην Ευρώπη αναγκάζεται να εμβολιαστεί στην Καντώνα. Ενώ

κατευθυνόταν όμως προς την Κοπεγχάγη το εμβόλιο κακοφόρμισε και έπαθε γάγγραινα στο δεξί του χέρι. Μεταφέρθηκε στο Φράιμπουργκ της Γερμανίας και νοσηλεύτηκε στην Πανεπιστημιακή Κλινική. Η λευχαιμία, που τον είχε προσβάλει λίγα χρόνια πριν, είχε αδυνατίσει τον οργανισμό του. Πέθανε στις 26 Οκτωβρίου του 1957 σε ηλικία 74 χρονών. Το σκήνωμά του μεταφέρθηκε στο Ηράκλειο και ενταφιάστηκε (5 Νοεμβρ. 1957) στην Τάπη Μαρτινιένγκο του Βενετικού φρουρίου.

Ο Καζαντζάκης ως συγγραφέας αξιώθηκε παγκόσμια αναγνώριση και προτάθηκε από την Εταιρεία Ελλήνων Λογοτεχνών το 1946 για το Βραβείο Νόμπελ Λογοτεχνίας μαζί με το Σικελιανό*. Το έργο του μεταφράστηκε σε πολλές ξένες γλώσσες και μερικά μυθιστορήματά του έγιναν επιτυχημένες κινηματογραφικές ταινίες ή διασκευάστηκαν σε θεατρικά έργα. Πολλές φιλολογικές μελέτες έχουν δημοσιευτεί και εξακολουθούν να δημοσιεύονται για το τεράστιο και πολυδιάστατο έργο του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: *Τετρακόσια γράμματα του Καζαντζάκη στον Πρεβελάκη* (Αθήνα 1965). Ελένη Ν. Καζαντζάκη, *Νίκος Καζαντζάκης, ο Ασυμβίβαστος* (Αθήνα 1977). Νίκος Καζαντζάκης, *Αναφορά στον Γκρέκο* (Αθήνα 1961). Π. Πρεβελάκης, *Ο ποιητής και το ποίημα της Οδύσσειας* (Αθήνα 1958).

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΠΡΕΒΕΛΑΚΗΣ

Καζάσογλου, Γεώργιος (Αθήνα, 1910 - 1984). Συνθέτης της Εθνικής Σχολής. Σπούδασε βιολί (Ελληνικό Ωδείο, με το Βασίλειο Σκαντζουράκη) και θεωρητικά (Μουσικό Λύκειο και ιδιωτικά μαθήματα, κυρίως με τους Λαυράγκα*, Κόννη*, Καλομοιρή* και Βάρβογλη*). Διατέλεσε (1933 - 59) καθηγητής μουσικής στη Μέση Εκπαίδευση. Πολυγραφώτατος, μόνο ως το 1965 είχε συνθέσει περισσότερα από 15 συμφωνικά έργα, 30 μουσικές υποκρούσεις για (10) αρχαίες τραγωδίες και για έργα των Κλάιστ*, Ίψεν*, Σαίξπηρ*, Τερζάκη*, Καζαντζάκη* κ.ά., μουσική για κινηματογραφικές ταινίες, πολλή μουσική δωματίου, έργα για πιάνο, για χορωδία και τραγούδια σε ποίηση Παλαμά*, Σολωμού*, Σικελιανού*, Μαλακάση*, Τερζάκη κ.ά. Έργα, όπως τα ορχηστρικά *Αρχαϊκό πρελούδιο*, *Τέσσερα πρελούδια της επιστροφής από το μέτωπο* (1941), η γνωστότερη ίσως σύνθεσή του, *Ελεγείο για έγχορδα*, άρπα και κρουστά (1948) ή η *Σονάτα για βιολί και πιάνο* (1946), μαζί με τις υποκρούσεις του σε σημαντικές ταινίες της παιδικής ηλικίας του ελληνικού κινηματογράφου (*Τ' αρραβωνιάσματα*, κατά Μπόγρη*. 1949, *Η Λύκαινα*, 1950) άφησαν στην εποχή τους αρκετά ζωηρές εντυπώσεις και εντάχθηκαν στο ελληνικό μουσικό κλίμα της κρίσιμης δεκαετίας 1940 - 50.